

Hilâl KAZAN

**İSTANBUL'DA BÂLİ PAŞA CAMİİ VAKFIYESİ VE
YENİ BİLGİLER***

İstanbul'un Osmanlı devrine ait tarihi eserlerinden biri olan ve Bâli Paşa Câmii olarak bilinen yapı, şimdiye kadar değişik tarihlere isnat olunarak kabul edilmiş ve bu şekilde değerlendirilmiştir. Başta Ayvansarayî'nin *Hadikatü'l-Cevâmî'si* olmak üzere bu câmiden bahseden eski veya yeni yayınlarda eser Hicrî 910/1504-5 tarihli olarak gösterilerek ve kitabenin anlamı değişik bir biçimde tefsir edilerek vakıf eserin esasında Sultan Bâyezid'in kızı tarafından yapıldığı, ancak Mimar Sinan'ın eserlerini veren veya zikreden tezkirelerde de adı geçtiğinden, yapının bir süre sonra Sinan tarafından yenilediği ileri sürülmüştür. Ancak câminin mimarisinin açık olarak Mimar Sinan dönemi karakterini göstermesi bazı tereddütler uyandırdıktan başka, kitabedeki Hümâ Hatun'un II. Bâyezid'in kızı değil, onun vezirlerinden İskender Paşa'nın kızı ve Bâli Paşa'nın zevcesi olduğu anlaşılmıştır. Bütün karışıklıklara yol açan husus ise, kitabedeki tarihi bildiren mısraın ebced hesabıdır. Buna karşılık önemli bir belge olan *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli* adlı kitapta, bu câminin ibadete açık ancak vakfiyesinin henüz tescil edilmediği öğrenilmektedir.¹ Böylece Bâli Paşa veya Hümâ Hatun câminin daha önceye ait olamayacağı kesin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hususları inceleyen Prof. Dr. Semâvî Eyice bir makalesinde bu câminin Kânunî Sultan Süleyman dönemine ait olduğunu ve temelden itibaren Mimar Sinan'ın eseri olduğunu açıklamıştır.² Sonradan ele geçen³ ve şimdi bu yazımızla birlikte metnini yayınladığımız vakfiye de bu bilgileri desteklemekte ve Hümâ Hatun-Bâli Paşa câminin Sultan II. Bâyezid dönemiyle hiçbir ilgisinin olmadığını, bütünüyle Sinan yapısı olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan böyle İstanbul'daki bu eserin bu bilgi ve belgelerin ışığında Türk Sanat tarihindeki yerini bu tarihlere göre alması gerekmektedir.

Bu vakfiye yedi yıl önce Mehmed Rebîi Hatemî Baraz'ın hazırladığı *Beylerbeyi* adlı kitabında kısa bir özet ile birlikte tam belge olarak yayınlanmıştır.⁴ Vakfiyenin özellikleri şöyledir: El

yapımı âharlı bir Abâdî kağıt üzerine yazılmıştır. Vakfiyenin eb'adları 42 cm. x 352 cm.'dir, yazının bir satırdaki eni ise 33 cm., satır araları 35 mm. olan vakfiye 105 satırdır. Kenarları altın cedvel çekilmiş olan vakfiyenin baş tarafı tahrip olmuştur; bu sebeple herhangi bir tezyinat izine rastlanamamıştır. Ancak olması muhtemeldir. Rulo halinde olan vakfiye birkaç kağıt tabakasını yapıştırılarak yazılmıştır.

Vakfiye metni şöyledir:

1. Mâ hüve'l-muharrer fihi min asli'l-vakf ve şurutihî (...) ledeyye

2. (...) beyne yedeyye ve hikmet bi sıhhatihi ve luzûmihi âlimen bi'l-ihtilâf

3. beyne'l-eimmeti'l-eşrâf ve ene'l-müftekiru ilâllâhî'l-meliki`s-samed Hâmid (...)

4. el-Kâdî bi'l-asâkiri'l-mansûr fi vilâyet-i Rûm

5. ili el-ma'mûr

1. Emmâ ba'dü bu kitâb-ı sahîh-i şer'î imlâsına bâdî ve bu hitâb-ı sarîh-i merg inşâsına dâ'î oldur ki erbâb-ı mazannet ve ashâb-ı basîret hafî ve nâ mâ'lûm ve pûşide ve mektûm degildir ki dâr-ı dünyâ,

2. Mahall-i anâ ve mevtın-ı fenâdur bünyânın inhidâmı muhayyer ve sükkânının in'idâmı mübeyyer ve nâimi zill-i zâil ve mukîmi dayf-ı râhil ikâmeti rihlete mağrûr ve devleti mihnet ile meşhûr lezzeti elemi ile meşviyye,

¹ Bu makâlenin hazırlanmasında emeği geçen Muhterem Hocam Prof. Dr. Semâvî Eyice'ye teşekkür ederim.

² Ömer Lütfü Barkan- Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul, 1970, 216.

³ Semâvî Eyice, "İstanbul'da Bâli Paşa Câmii ve Mimar Sinan", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İÜEF, İstanbul, 1991, 507-523.

⁴ Vakfiyenin mevcut fotokopisi İskender Paşa soyundan gelen Mehmed Rebîi Hatemî Baraz tarafından *Beylerbeyi* adlı kitabının 1994 yılında neşriden sonra Prof. Dr. Semâvî Eyice'ye verilmiştir. Bu makale yukarıda bahsedilen kopyadan çalışılmıştır. 10 Ocak 2005 tarihinde Mehmed Rebîi Baraz ile yapılan görüşmede vakfiyenin aile mirası olması sebebiyle şahsın çocuklarına devredildiği öğrenilmiştir. Şu an yurt dışında mirasçuları tarafından muhafaza edilmektedir, Hilâl Kazan.

⁵ Mehmed Rebîi Hatemî Baraz, *Beylerbeyi (Teşrifat Meraklısı Beyzade Takımının Oturduğu Semt)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1994.

3. ve sıhhati sakam ile mashûbedir gerçi kusûrı bî kusûr ve râsihü'l-evtâddır ve lâkin binâsı âsyâb gibi bî bünyâddır pes âkıl oldur ki bu zıll-i zâile mâil olmayup kable inkızâi'l-âcâl tefakkud-i ahvâl idüp,

4. sa'y ve ihtimâmı ve cehd-i tâmmı ile hayr-ı amele ve amel-i hayra ikdâm idüp evkâtını ibâdâta masrûf ve saatini tâ'ate mahsûr ve emvâlini hayrâta mebzûl ve amâlini hasenâta maksûr ide bu menzil-i,

5. fenâda ol mevtın-ı bekâ için zâd i'tâd idüp ve hayât-ı bî siyâbete aldanmayup ukbâ için say' ve icthâd iyleye binâen alâ zâlik sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât râğibetü's-sadakât ve'l-müberrât umedütü'l-müvekkirât zübdetü'l-mükerremât

6. tâc u firâkı'n-nisvân kamerun lehünne uluvvü'ş-şâz nâşiretü'l-hayrât ve'l-ihsân sâhibetü'z-zâtî'l-celîle ve zâtü's-sifâti'l-cemîle el-mahfûfe bi sunûf-i avâtıfı'l-meliki'l-a'lâ Hü mâ Hâtün ibneti el-merhûm el-mağfûr İskender Paşa

7. vaktâ ki hâl-i âlemîn bu uslûb üzre cereyânına vâkife ve meâl-i dünyânın işbu minvâl üzre deverânına câzime olduysa izâ mâte li-benî âdeme inkata'azîz-i müşârun ileyh hazretlerinin ameluhu illâ an-selâsin sadakatun câriyetun ve ilmün yüntefe'u bihi

8. ve veledün sâlihun yed'û lehû mücebince a'mâl-i sâlihaları münkatı' ve efzâl-i haseneleri mürtefî ve ashâb-ı sadakât-ı câriye ve erbâb-ı hasenât-ı (...) silkinde münselik olmağın Dâru's-saltanatî's-seniyye Kostantiniyye el-mahmiyye

9. haffet bi'ş-şe'âiri'd-diniyyede merhûm Emîr Buhârî aleyhi rahmetü'l-Bârî zâviyesi kurbında sâhibe-i (...) ile mâ'rûfe olmağı tecdid ve tağyirde rağbet olan arsa-i hâliyede bir câmi'-i refî'u'l-binâ ve ma'bed mebnî olmağın

10. (...) inşâ ve îcâz eyledüğünden sonra zikr olunan câmi'-i şerîfin âmme-i mesârıfı ve erbâb-ı vezâifinin levâzımı için silk-i mülkinde olup hakkın olup dâhil-i sicill-i kitâbda âti'z-zikr olan tafsil olan münderic

11. evâmir akâr ve emlâk ve nukûdını vakf ve habs eylediklerinden sonra meclis-i şer'-i şerîf ve mahfel-i dîn-i mübînde Nasûh Bey ibn Abdullâh nâm kimesne hâzır olup Hâtün-ı müşârun ileyhâ esbağallahu ni'metehu aleyhâ kibelinden ve hayrât-ı (silik)

12. vakfa ikrâr ve li-ecli't-tescîl rucû'a vekîl-i mutlak ve muhtâr idüğü fahru'l-faharân Ahmed Bey bin el-merhûm Hürmüz Paşa ve Velî Ağa bin Abdullâh nâm kimesneler şehâdetleriyle sâbit olduktan sonra mezkûr Nasûh Bey ikrâr ve itiraf idüp beni vekil

13. eyleyen Hâtün mu'azzama-i mükerreme işbu tasvîr ve tahrîr olunan binâ eyledüğü câmi' câmi'u'l-muhassenâtı ve zübdetü'l-hasenâtı tâ'at iden (...) le'all îmana ve ibâdet eyleyen kâfir le'ali islâma vakf itdüğüne anda tilâvet-i Kuran-ı hakîm ve kırât-i

14. Kuran-ı azîme ve mezheb-i ehl-i sünnet ve cemâ'at üzre fûrâdâ fûrâdâ ve cemâ'at ile salavât-ı mefrûza-i ma'lûme ve mesnûneye idâmet olına ve leyâlî-i şerîfede cemâ'at ile kılınan nevâfil-i ma'dûde ve (...) mukarrere-i makbûle üzre ikâmet (silik)

15. ve zikr olunan câmi'-i şerîfin bekâ ve devâmını murâd idinüp mesâlih-i mühimmâtı ve vakt-i hâcetde husûs-ı meremmâtı için semt-i münbitinde olan emlâkinden mahmiyye-i mezbûrede zikr olunan câmi'-i şerîf kurbında Hâce (silik)

16. mahallesinde vâki' olup hudûdı tarîk-i âmme ve Çilingir Sinan Bey bin Abdullâh mülkine ve (...) Sultân mülkine ve vâkife-i mezbûre vakfına muntehî olan üç bâb fevkânî evi ve üç suffe ve üç bâb tahtânî evi

17. ve üç suffe ve bir matbahı ve bir kileri ve bir çardağı altında ahurı ve üç bâb âbhâne⁵ ve bir kapu oğlanı odasını ve bir küçük çardakı ve biri tatlu ve biri acı iki çeşme ve iki su kapusını müştemil olan menzilin vakf (silik)

⁵ Âbhâne: Su deposu (Ferheng-i Fârisî, Farsça-Türkçe Lügat, İst. 1968).

18. ve yine mahalle-i merkûmede vâkı' hudûdı Fâtıma binti Şucâ' Bey mülkine ve Mustafa bin Abdullâh mülkine ve vâkife-i müşârun ileyhâ vakfına ve tarîk-i âmme ve câmî'-i mezkûr haremine müntehî olup yigirmi sekiz bâb hücre ve bir (...) kapusını

19. müştemil olan akarını ve yine mahalle-i merkûmede hudûdı bir taraftan tarîk-i âmme ve iki taraftan vâkife-i merkûme vakfına ve cânibden Ramazân bin Mehmed mülkine müntehî olup müstakill âbhâneleri ve pınarları

20. ve suffeleri olan üç bâb fevkânî ve üç bâb tahtânî odaları ve yine mahalle-i merkûmede vâkı' hudûdı bir taraftan tarîk-i âmme ve bir taraftan tarîk-i hâssa ve iki taraftan vâkife-i merkûme vakfına müntehî olup

21. üç bâb tahtânî odaları ve bir su kapusını ve bir âbhanei müştemil olan menzilin ve yine mahmiyye-i mezbûrede Çadircı Alî mahallesinde vâkı' hudûdı tarîk-i âmme ve tarîk-i hâssa ve Medîne-i münevvere neverehallâhu vakfına

22. ve Hâce Seyyidî mülkine müntehî olup (silik) fevkânî (silik) tahtapûşî (silik) altında iki ahurı ve tahtadan yapılmış iki bâb hücre ve bir pınarı ve fevkânî ve tahtânî iki bâb

23. âbhanei müştemil olan menzilin ve yine mahalle-i merkûmede vâkı' hudûdı tarîk-i âmme ve merhûm İskender Paşa vakfına ve Mustafa Bey bin (boşluk) mülkine ve Yorgi veled-i (boşluk) nâm zimmî mülkine müntehî olup

24. fevkânî ve tahtânî kırk üç bâb hücre ve (...) ve üç bâb kenîfi müştemil olan menzilin ve hudûd-ı mezkûre ile mahdûd olup hucurât-ı mezkûreye muttasıl olan fevkânî ve tahtânî iki bâb hücre ve âbhane ve muhavvatai

25. müştemil olan menzilin ve yine hudûd-ı mezkûre ile mahdûd ve hucurât-ı mezbûre muttasıl bir fevkânî hücre ve altında ahurı ve âbhanei ve muhavvatai müştemil olan menzilin ve yine hudûd-ı mezkûr ile

26. mahdûd olup bir fevkânî hücre ve altında ahurı ve âbhane ve muhavvatai müştemil olan

menzilin ve yine mahalle-i merkûmede vâkı' olup hudûdı tarafeynden tarîk-i âmme ve vâkife-i mezbûre vakfına ve Mahmûd

27. bin Ahmed mülkine müntehî olunup bir ekmeğ fırını ve önünde iki bâb hücre ve pınarı ve anbarı ve âbhanei müştemil olan menzilin ve yine mahalle-i mesfûrede vâkı' hudûdı bir taraftan tarîk-i âmme

28. ve tarafeynden vâkife-i müşârun ileyhâ vakfına ve bir taraftan Mahmûd bin Ahmed mülkine müntehî olup iki bâb fevkânî hücre ve iki matbahı ve altında ahurı ve pınarı ve âbhanei ve muhavvatai müştemil olan menzilin,

29. ve yine mahalle-i mezkûrede vâkı' hudûdı tarîk-i âmme ve tarafeynden vâkife-i mûmâ ileyhâ vakfına ve bir taraftan Yorgi veled-i Mihâl mülkine müntehî olup iki bâb hücre ve altlarında ahurı ve pınarı ve âbhanei

30. ve muhavvatai müştemil olan menzilin ve mahmiyye-i merkûmede Yehûdî Kapusu kurbında vâkı' hudûdı David veled-i (boşluk) nâm yehûdî mülkine ve Yorgi veled-i Toşan nâm zimmî mülkine ve tarîk-i hâssa ve mahalle-i

31. mezbûrda vâkı' olan hammâma müntehî olup beş bâb fevkânî hücre ve altında fırını ve at değirmeni ve su kapusını ve âbhanei müştemil olan menzilin ve mahmiyye-i mezbûrede merhûm Abdüsselâm Bey

32. çarşusu kurbında vâkı' olan Hâce Hayreddîn mahallesinde vâkı' hudûdı tarîk-i âmme ve tarîk-i hâssa (boşluk) nâm kimesne vakfına (boşluk) nâm kimesne mülkine müntehî olup beş bâb fevkânî

33. hücre ve altında fırını ve at değirmeni ve fevkânî ve tahtânî âbhane ve su kapusını ve anbarı müştemil olan menzilin ve mahmiyye-i mesfûrede Muhtesib Karagöz mahallesinde vâkı' hudûdı tarîk-i âmme

34. ve tarîk-i hâssa ve Karahızır nâm kimesne mülkine müntehî olup her birinin müstakil havlıları olan beş bâb hücre ve iki âbhanei müştemil olan menzilin ve mahalle-i mezbûrede vâkı' hudûdı tarîk-i âmme

35.ve tarîk-i hâssa ve Mustafa bin Pîrî mülkine ve Hâcî Hayreddîn bin İlyâs mülkine mün-tehî olup on bir bâb hücre si ve ahurî ve su kapusını ve hucurât-ı mezbûreye muttasıl iki bâb dükkânı ve iki âbhânei müştemil

36. olan menzilinî cemî' hudûdî ve hukûkî ile ve kâffe-i tevâbî' ve levâhıkı ile vakf-ı sahîh-i şer'î ve habs-i sarîh-i mer'î ile vakf ve tescîl (silik)

37. li ceryillâhî şartaha ve gafara bi-fazlihi (...) bu zikr olınan akarât icâre-i sahîha-i şer'iyye ile icâreye virilüp hâsıl olan rey' ve galleden câmi'-i mezbûr şebîh-i şeb-i mâ'mûre fâzıl ve sâlih ve âmil-i hayr-ı mesâlih

38. şerâyit-i hitâbete vâkîf ve tecvîd ve tertîle ârif (boşluk) nâm kimesne hatîb olup minvâl-i şer'-i nebevî ve minhâc-ı nebiyy-i Mustafa üzre eyyâm-ı cumu'ât ve a'yâdda hutbe okuyup bilâ özri şer'î velâ mâni'-i kaviyy terk itmeyüp ve nâib (silik)

39. kemâ yenbağî levâzım-ı hitâbeti ikâmet ve her salât-i îd ve Cumada cemâ'at-i hâzırine imâmet iden kimesneye yevmî altı akçe virile ve zümre-i fukahâ-i müslimîn ve fakîre-i etkiyâ-i mü'minînden ilm ve zühde salâh ile mevsûf

40. ve hilm ve rüşd ve felâh ile ma'rûf bir kimesne câmi'-i merkûmın imâmı olup her gün evkât-ı hamsede hâzır olan cemâ'ate imâmet ve tarîk-i ehl-i sünnet ve cemâ'at üzre imâmeti ikâmet iden kimesneye yevmî altı akçe vazîfe virile

41. ve salâh ve felâh ve (silik) ve rüşd ve (silik) hüsn-i savt ve (silik) mevsûf (silik) ve tarîkinde her vechile müstakîm olan iki kimesne

42. câmi'-i merkûmda müezzin olup evkât-ı hamsede te'zînine ve seher vaktinde teheccüde muvâzabet ve Cuma günlerinde salâ ve hutbe ezânına müdâvemet iden kimesnelere yevmî dörder akçe vazîfe virile ve iki nağamâtı dil-pezir ve makâmâtdan habîr

43. kimesneler dahi câmi'-i mezbûrda salâ müezzini olup alâik-i dünyeyiyyeye müngamis ve meşgûl ve (...) ve mu'âmelât ile mün'akid ve

mağlûl olanlara tenbîh için sadâ-yı nidâ-yı izâ nûdiye li's-salâti min-yevmi'l-cumu'âti gûş-i hûşlarına

44. iblâğda sebku'z-zikr olan müezzinlere mu'âvenet iden kimesnelere yevmî yarımşar akçe virile ve merkûm câmi'-in mahfel-i münîfinde dört neferinin nefes ve hûb nefes (...) ve mücebâtı mu'ayyeb ve ârızdan ârî tecvîd ve tertilden

45. habîr ve tilâvet ve kırâati dâriden olan kimesneler devr-hân olup her Cuma gününde âdet-i mâ'hûde ve ma'lûme ve kavâ'id-i ma'rûfe-i mersûme üzre Kuran-ı mecîd-i kesîru'l-envâr ve Furkân-ı hamîd-i vâfiru'l-âsârdan ol mahfel-i münîf-i

46. münîru'l-aktarda i'lân ve ichâr ile birer aşr okuyup yevmî birer akçe virile ve bir ilm-i kırâ'atde a'lem ve hıfz ve fethde müsellemler olan kimesne dahi ser-mahfil olup yevmî iki akçe vazîfe virile ve beş nefer sâlih ve sahîhü'l-

47. kırâ'et ve afif ve hüsnü't-tilâvet olan kimesneler câmi'-i mezkûrda cem' olup her biri nazm-ı şerîf-i kırâ'ate baka tecvîd ve tertil ile bir cüz tilâvet idüp yevmî birer akçe vazîfe virile şol şart ile ki sür'at ve ta'cîl

48. itmeyüp ve vâkife-i merkûme rûhına sevâbu hediyye ideler ve bir sahîhü'l-lisân belğü'l-(silik) bed'ü'l-beyân kesîru'l-(silik) olan kimesne (silik) olup melik-i allâm ve hafaza-i Kur'ân-ı azîm-i vâcibü'l-a'zâm

49. tilâvetleri temâm itmelü ve kırâatleri semt-i ihtitâm buldıkdâ hazret-i Hayru'l-Enâm aleyhis-s-salâtü ve's-selâm ve âl ve ashâb-i izâm ve selef-i kabîle-i celîletü's-şân Osmâniyye ervâhına bi't-temâm ve devâm-ı eyyam-ı halife-i Melik-i Allâm

50. ve vâkife-i sâhibetü'l-i'zâz ve'l-ihtirâm için du'â itdirmekde ihtimâm idüp yevmî bir akçe vazîfe virile ve câmi'-i merkûmda vaz' olınan çerâğların yağına her ayda on altı akçe ve mumına her ayda beş akçe

51. ve hasırına her ayda yüz akçe sarf olına ve huffâz-ı mücevidînden yedi nefer kimesne

vâkife-i müşârun ileyhânın vâlidesinin ve evlâdının Hazret-i Ebî Eyyûb-i Ensârî aleyhi rahmetü'l-meliki'l-Bârî bâkisi vâkı' olan

52. türbelerinde her biri bir cüz-i şerîf tilâvet idüp yevmî birer akçe virile ve bir sâlih ve müte-debbir ve diyâneti (...) sâhib-i fehm ve firâset ve ehl-i kifâyet ve kiyâset mehâsiru'l-mağdûrine kâdir ve bi'l-cümle her isim

53. ve levâzım-ı tevliyetde mâhir olan kimesne evkâf-ı mezbûreye mütevellî nasb olunup kemâl-i istikâmet üzre hizmet-i tevliyetde müsâhele ve taksîr itmeyüp ve mazanne-i töhmet olacak evzânâ-şâyesteden güzer ve harama meyl

54. den hazer idüp kemâl-i s'ay ve ikdâm üzre levâzım-ı tevliyeti temşîr ve itmâm ve kifâyet ile merâsimi tevfir ve tenmîrde temâm-ı ihtimâm idicek yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bir emânet ve diyâneti ma'lûm

55. ve salâh ve sıyâneti meczûm hesâb ve kitâbetde âmir ve fenn-i kitâbetde mehâret-i zâhir kimesne evkâf-ı mezbûreye kâtib ve (...) câbî olup kemâl-i istikâmet ile külliyyen hâsıl ve mahsûb-ı katil ve kesîr ve nihâyet-i niyâhat

56. üzre cemî' îrâd ve mesâyirini nakîr ve kıtmîr yazup bir vechile istiksâ eyledikde hâric-i defter bir kayd kalmaya ve gallât ve müstegillâtı ve hâsılât ve mahsûlâtı cem' ve zabt idüp mütevellîye teslim itdikden sonra yevmî iki akçe vazîfeye

57. mutasarrıf ola ve her büyük bayram günlerinde ve aşure günlerinde kifâyet mikdârı on yetime libâs ve don ve gömlek ve papuş alınıp tasadduk olına ve hazan gecelerinde tabh olınıp vâkife-i merkûme rûhiyçün fukaraya

58. ulaştırılan ta'âma yılda beş yüz akçe sarf olına ve vâkife-i mezbûre lâ-zâlet mesâlihaha meşkûre şöyle şart iyledi ki sâlifü'z-zikr olan Çadırcı Alî mahallesinde vâkı' tarafeyni tarîk-i âmme ve bir tarafı

59. Yorgi veled-i (boşluk) nâm zimmî mülkine ve vâkife-i mezbûre vakfına müntehî olup iki tahtânî evi ve bir kenîfi ve muhavvatai müştemil

olan menzil-i merkûma muttasıl olan dükkânı dahi ulemâ-i sâlihînden bir kimesneye vakf olup

60. içinde sâkin olup vâkife-i merkûme rûhiyçün yevmî bir cüz-i şerîf tilâvet eyleye ve mütevellî olan kimesneye günde bir akçe kirâ vire ve dükkân-ı mezbûr icâre virilüp ücretinden hâsıl olan meblağ menzil-i merkûmın ve dükkân-ı mezbûrın

61. vakt-i hâcetde ta'mîr ve termîmine sarf olına ve şöyle şart eyledi ki evkâf-ı mezbûre mahsûlinden câmî-i mezbûrın imâmına yevmî bir akçe dahi ve asıl müezzinlerine yevmî birer akçe dahi virilüp bunların her biri vâkife-i mezbûre

62. rûhiyçün câmî-i mezbûrda birer cüz-i şerîf tilâvet iyleyeler ve vâkife-i mûmâ ileyhâ ahse-nallâhu ileyhâ mahmiyye-i merkûmede Çadırcı Alî mahallesinde vâkı' hudûdî tarîk-i âmme ve mezbûr Çadırcı Alî vakfına ve tarafeyni umdetü'l-emâcid

63. ve'l-a'yân zübdetü'l-mahâmî ve'l-erkân Bâli Paşa hazretleri vakfına müntehî olup ve bir fevkânî evi ve tahtapûşî ve bir tahtânî evi ve bir dükkânı ve bir su kapusını ve âbhâne ve eşcâr-ı müsmiresiyete muhavvatai müştemil olan

64. menziline hasbeten lillâhi'l-azîm vakf ve habs idüp şöyle şart iyledi ki menzil-i merkûmda ulemâ-i sâlihînden bir sekenîye muhtâc kimesne sâkin olup vâkife-i müşârun ileyhânın utekâsından Ahmed Ağa nâm kimesne rûhiyçün

65. Kuran-ı azîm ve Furkân-ı kerîmden yevmî bir cüz-i şerîf tilâvet eyleye ve mütevellî olan kimesneye yevmî bir akçe kirâ dahi vire ve dükkân-ı mezbûr icâreye virilüp ücretinden hâsıl olan meblağ menzil-i merkûmın ve dükkân-ı mes-fûrın vakt-i

66. hâcetde ta'mîr ve termîmine sarf olına ve içinde sâkin olan yedinden sarf olına ve yine mahmiyye-i merkûmede Hâce Üveys mahallesinde vâkı' hudûdî etrâf-ı selâseden vakife-i mûmâ ileyhâ vakfına ve bir taraftan

67. tarîk-i âmme müntehî olup iki fevkânî evi ve iki suffe ve iki âbhane ve su kapusını ve bir

âhar pınarı ve ahurı müstemil olan menzilin vakf idüp şöyle şart iledi ki kendü utekâsından olan fahru`l-akrân

68. Ca'fer Ağa ibn Abdullâh nâm kimesne mâdem ki kayd-ı hayâtda ola menzil-i mezbûrda sâkin olup ve ba'de`l-vefât menzil-i merkûmı isticâr olunup ücretinden hâsil olan meblağ evkâf-ı mezbûre mahsûline dahl olunup

69. mesârif-ı merkûmeye sarf olına ve yine mahalle-i mezbûrede vâkî hudûdı Ramazân bin Pîr Mehmed mülkine ve tarafeynden tarîk-i âmme müntehî olup ve bir tahtânî evi ve su kapusını ve (...) ve âbhânei müstemil olan menzilin

70. hasbeten lillâhi`l-azîm vakf ve habs idüp sekenîsini câmi`-i mezbûrda imâm olan kimesneye şart eyledi ve yine mahalle-i merkûmda hudûdı bir taraftan Hilmi Bey bin Abdullâh mülkine ve tarafeynden tarîk-i âmme ve bir taraftan Topçî İlyas

71. mülkine müntehî olup fevkânî ve tahtânî iki evi ve su kapusını ve kenîfi müstemil olan menzilin ve yine mahalle-i merkûmede mevâkî` hudûdı etrâf-ı erba'adan tarîk-i âmme ve hâssa müntehî olup (...) evini ve su kapusını

72. ve âbhânei müstemil olan menzilin hasbeten lillâh vakf ve habs idüp zikr olunan iki menzilin sekenîsini câmi`-i merkûmda asîl olan iki müezzine şart eyledi ve vâkife-i müşârun ileyhâ esbağallâhu ni'amehû

73. aleyha etyab menâlınden ve ahlak mâlından on beş bin aded sikke-i hasene-i tâmmü`l-vezn sahîhü`l-ayâr (...) ifrâz itdikden sonra vakf ve habs eyledi ve şöyle şart eyledi ki meblağ-ı merkûme diğér

74. mütevellî yedinde durup evkâf-ı mezbûreye mühimmât lâzım olup vakfın hâzır (silik) bulunmadıkda meblağ-ı merkûmdan ta'mîr olunup ba'dehû husûl-i vakfdan yine tekmiil olına ve evkâf-ı mezbûrenin tevliyet ve tağyîr ve tebdîlini

75. ve teksîr ve taklîlini ve bi`l-cümle cemî' tasarrufât-ı şer'îyyesine mâdem ki kayd-ı hayâtdadır kendüye şart eyledi ve kendilerinden sonra

evkâf-ı merkûmenin tevliyetini yevmî altı akçe ile utekâsından mezbûr Ca'fer Ağa'ya

76. şart eyledi ve merkûm Ca'fer Ağa'dan sonra cihet-i tevliyet beş akçe olup hâkimü`l-vakt olan efendiler kimi eslah görürler ise ana tevcih ideler ve eğer mürûr-ı eyyâm ile mesârif-ı merkûmeye sarf mümkün olmazsa

77. fukara-i müslimîne sarf olına ba'de zâlik vâkife-i mûmâ ileyhânın vekil-i sâbitü`l-vekalâti olan mârrü`z-zikr Nasûh Bey nemat-ı mastûr ve nehc-i mesfûr üzere işbu tevkî'i refî'i ve imzâ-i vâkî'i şerefü`l(...)

78. sadrü`l-kitâb olan a'lemü`l-ulemâi`l-mütebahhirîn efdalü`l-fudalâi`l-müteahhirîn fahru`l-enâm zuhru`l-hukkâm lâ-zâlet âyâtu celâlehü fi sahâiyifî`l-eyyâm ve ş-şuhûr mastûre ve mâ berihat âyât-ı me'âliye fi-safahâti`l-avâsır

79. ve`d-dehr menşûre huzûr-ı pür-hubûr-ı mebsûru(?)`s-surûrlarında meclis-i şer'î şerîf-i şâmihü`l-imâd ve mahfel-i zîr-i münîf-i râsihü`l-evtâdda ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î ile ikrâr ve i'tirâf idüp beni vekil iden

80. Hâtûn-ı müşârun ileyhâ sebbeğallâhu âlâe aleyhâ zikr olunan akarâtı ve usûl ve musakkafâtı ve meblağ-ı merkûmı vech-i vecîh-i cemîl ve nehc-i nebîh-i nebîl üzere kemâ (...) tafsil vakf ve habs ve tesbîl idüp ve tescîl için

81. ve tescîl emrinde lâzım ve mühim olur merâm-ı dakik ve celîl için mütevellî nasb eyledüğü mezbûr Ca'fer Ağa'ya teslim idüp ol dahi tesellüm ve kabz idüp mütevellîler sâir evkâfda tasarruf itdikleri gibi tasarruf eyledi diyü ikrâr

82. itdikde mezbûr Ca'fer Ağa dahi evkâf-ı mezbûrede tevliyeti ve tasarrufı hasmı şer'î (...) vech-i şer'î ve tarz-ı sarîhi üzere sâbit oldıktan sonra ol dahi tesellüm ve kabz ve tasarrufına i'tirâf idüp birbirini ikrâr ve i'tirâflarında vicâhen ve şifâhen

83. tasdik idüp (silik) takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i merâm idüp ayıtdı ki mürûr-ı duhûr-ı eyyâm ve kurûr-ı şuhûr-ı a'vâm ile vakfa futûr ve gallâtına kusûr gelmek ihtimâli karîbü`l-vukû' olduğı ecilden İmâm-ı A'zâm

84. (...) eḥham fahr-ı ahmer (...) pîşvâ-yı gül rehnümâ-yı sünbül üstâdü`ş-şâzât müstenidü`s-siyâdât (...) Ebî Hanîfe Nu`mân bin Sâbit el-Kûfî (silik) vakfın lüzûmı olmaduğına

85. binâ-i ve vech-i meşhûr ve mâ`hûd üzre beyne`n-nâs ceryen alâ süneni`l-Abbâs vakfiyyet nukûdın (...) mukarrer ve muhakkak ve ona mebnî olan şurûhın fesâdı mu`ayyen ve musaddak olduğu sebebden zikr olınan akarât

86. ve usûl ve musakkafât her ne var ise vakfiyetden rücû` eyledi mi mütevellî-i mezbûr emlak-ı mezkûr için ecr-i mislinden ziyâde alduđu mâl dahi ana halal olmayup

87. hakkı olmaduğu cihetden anı dahi taleb ideriz diyü da`vâ itdikde mütevellî-i mezkûr dahi cevâb-ı savâba ve hitâb-ı müstetâba müteveccih olup didi ki câmi`-i laîf sâlifü`l-beyân vâkife-i aliyyetü`ş-şân (silik)

88. ve ezân ve cemâ`at içinde namaz edâ olındıktan sonra hod kâffe-i eimme-i kebâyir âli (...) ekramehüm`ullâhu te`âlâ fi-dâri`l-karâr katlarında vakf lâzım olduğunda hiç şüphe yokdır (...) emlak-i mastûre ve akarât-ı

89. mesfûre dahi imâmeyn-i hümâmeyn bahreyn-i (...) şemseyn-i (...) münîreyn katlarında ba`de`l-tesîim ile`l-mütevellî vakf lâzım kabîlinden olur ve imâm-ı hümâm muktedâ-yı enâm rehber muzaffer imâm Züher`den imâm (...)

90. rivâyeti üzre vakfiyyet-i nukûdın sıhhiyeti men lâ-yeruddu ve lâ-yünker kısmından olup şer`î-at-ı muharrere ve zevâbit-i mu`avverenin dahi sıhhati mukarrer olup ber-mûceb-i şart-ı sahîh rey` ve galat ve ribh ve müstagalâtından alduğu mâl

91. hakk-ı sarîhimdir diyecek hâkim-i mûmâ ileyh esbagallâhu te`âlâ (...) emlak-i mezkûre ve akarât-ı mezkûrenin şer`î-it-i mersûme ve zevâbit-i merkûme üzre vakfiyetinin sıhhatine ve lüzûmına ve nukûd-ı mastûrenin dahi

92. sıhhat-i vakfiyetine ve zimmet-i mütevellînin zimân-ı vazîfeden berâ`etine hükm-i şer`î ve kazâ-i mer`î itdikde vekîl-i mezbûr bu bâbda

matlabına fevz ve felâh ve merâmına zafer ve necâh bulmayacak meydân (silik)

93. zihâmdan inân-ı kıl ü kâli semt-i âhara masrûf ve zimâm-ı bahr ve cidâli nehc-i âhara mâ`tûf kılup sıhhat-i vakf-ı nukûd re`y-i imâm-ı mâ`hûd üzre gerçi müselleme ve makbûl ve nakli sahîh ile mervî ve menkûldır

94. lâkin ol mikdâr ile rücû`a kudret ve mecâl ve feshâ miknet ve ihtimâl kalmayup habl-i ahbâl münсарim ve telâfî ve tedârik münkasımı olmaz zira sıhhat-i vakf ânın katında lüzûm-ı îcâb ve devâmı te`bîdi istid`â

95. ve isticâre eyler vakfın zimâm-ı ihtiyârı ve fesh ve ibkâya iktidârı elindedir çünkü sıhhat-i vakfa hükm anın mezhebi üzre cârîdir diyüp müvekkilesi kibelinden vakfdan rücû` ve mütevellîden istirdâd (silik)

96. şurû` itdikde mütevellî-i mezbûr cevâb virüp eğerçi sıhhat-i vakf-ı nakd mastûr re`y-i imâm-ı mezkûr üzerine lüzûm ve te`bîden ârîdir ve hükm-i hâkim ol re`y üzerine cârîdir lâkin ba`de`l-hükm sıhhati sair

97. eimme re`yelerine sârîdir zira kâffe-i selâfîn-i serâir-i ictihâd ve âmme-i esâtir-i ehl-i hidâyet ve irşâd ittifâk idüp hükm-i hâkim ârif mahall-i ictihâda mülâki ve musâdif olsa ol hükm nâfiz ve mübrem

98. ve cumhûr katında makbûl ve müselleme olup kâbil-i nakz ve tahvîl ve mütehammil-i tağyîr ve tebdîl olmayup cemî` kuzâta kabûl ve irtizâ lâzım ve cümle vülâta tenfîz ve imzâ emr-i mütehammî olur diyü beyân-ı sarîh ve tensîs-i sahîh

99. eylemişdi. Bu ittifâk-ı şâyi` ve itbâk-ı zâyi` umûm sıhhatine menût ve şumûl-i şer`iyyeye merbût idüğü şevb-i huffâdan mu`arrâ ve rayb ve mirâdan müberrâdır pes mahall-i nizâ`da hükm-i hâkim ile asl sıhhat cumhûr-ı ulemâ-i

100. ümmet katında sâbit ve zâhir ve nefis meşrû`iyyet mütehakkık ve bâhi olıcak imâm-ı hümâmeyn-i kâmileyn-i meşhûreyn re`yelerinde hod sıhhat-i vakfa lüzûm lâzım ve beyyin ve devam ve te`bîd-i emr müte`ayyindir lâ-cerâme onların

101. re`y-i reşid ve mezheb-i sedîdleri üzere luzûma hükm olunmak taleb ideriz didikde hâkim nâfizü`l-ahkâm bu bâbda nazar-ı fâik-i enîk ve te`emmül-i lâyık-ı hakîk itdikde temhîd-i kavâ'id-i hayrâtı evlâ ve teşyîd-i mebâni-i

102. birr ve hasenâtı uhrâ görüp meblağ-ı mezkûrın vakfiyetinin luzûmına dahi hükm idüp hükm-i sâbıkın ihkâm ve kazâ-i lâyıkın itmâm ve ibrâm idüp cemî' evkâf-ı mezbûre resm-i ma'lûm ve tarz-ı mersûm üzre vakf-ı

103. sahîh ve lâzım ve habs-i sarîh mütehammî olup min ba'd nakz ve naksına mecâl ü muhâl ve ihtilâl ve ibtâlî mümteni' u`l-ihimâl oldı fe-men' beddelehu ba'de mâ semî'ahu fe inne mâ ismuhu ale`l-lezîne yübeddilûnehu innallâhe

104. semî'un alîm. Fe-men gayyerahu ba'de mâ alimehu fe-aleyhi la'netullâhi ve`l-melâikîn ve`n-nâs ecma'în ve ecrâ li-vâkıfeti`l-muhsineti ale`l-meliki`l-Hakkî`l-mübîn ennehu yeczi`l-muhsenât ve`l-muhsinîn ve yuhıbbü`l-mütesaddikâti ve`l-mütesaddikîn

105. ve`l-hamdü lillâhi ale`l-itmâm ve alâ-rasûlihi`s-salavâti ve`s-selâm cerâ zâlîke ve hurrire fi-evâil-i Zi`l-hicce li sene seb'în ve tis'a mie min-hicret-i men lâ-nebiyyün(?) ba'dehu

106. Şuhûdü`l-hâl:

107. el-vezîru`l-mu'azzam ve`l-müşîru`l-müfehham Hazret-i Bâli Paşa bin Abdurrahmân dâme izzuhu ve ikbâluhu,

108. Mevlânâ Abdülgani Çelebi ibn-i el-hatîb bi câmi'-i el-merhûm Sultân (...) Hân,

109. Mevlânâ Ahmed bin Mahmûd el-imâm,

110. Mevlânâ Alî bin Behrâm el-imâm,

111. Ahmed bin (...) el-Hâfız,

112. Umdetü`l-emâsil ve`l-akrân Ahmed Bey bin el-merhûm Hürrem Paşa,

113. Ahmed Bey bin Abdullâh el-ma'rûf Bezzâz Sinân kethudâsı,

114. Ya'kûb bin Süleymân et-tâcir,

115. Süleymân Çelebi bin Şücâ' el-muhzır,

116. Ahmed Ağa bin Abdullâh Reis el-muhzır,

117. Mevlânâ (...) bin Mustafa,

118. Mevlânâ Mehmed bin el-merhûm mevlânâ Kemâl,

119. Alî bin Hasan el-muhzır,

120. Şahkuli bin Hâcı el-muhzır,

121. Mevlânâ Alî bin (silik) el-hatîb,

122. Ahmed bin (silik) el-ma'rûf bi ser-mahfil,

123. Hızır bin Sinân,

124. Hasan bin Abdullâh.

II

Yukarıda vakfiyesini sunduğumuz Osmanlı mimarisi ile ilgili çeşitli kitap ve makâlelerde Fâtih'de Hoca Üveys mahallesinde Yenibahçe'ye inen sokaklardan birinde Emir Buhârî Türbesi yakınında inşa edilmiş olan, Bâli Paşa Camii olarak zikredilen ve üzerinde pek çok çelişkili bilgi verilen yukarıda vakfiyesini sunduğumuz bu mimari yapının öncelikle bânisinin zikredilen Bâli Paşa değil de zevcesi İskender Paşa'nın kızı Hümâ Hatun olduğu anlaşılmaktadır.

Câmiin cümle kapısı üzerindeki kitabesi şöyle okunabilmektedir:

Yapdı bu câmiî Hümâ Hâtun
Binti İskender vezîr-i ol mâh
Hak kabul ide gösterüp didâr
Kıla mahşerde şefkatıyla nigâh
Didi anın Hüdâî tarih
Mescid-i ümmet-i Rasûlullah

Kitabesindeki bilgilerden câmiin 910 / 1504-5 senesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayvansarayî de Hadikatü`l-Cevâmî'sinde aynı tarihi rakamla da vermiştir. Fakat Evliya Çelebi Seyahatname'sinde tarih 908/1502-3⁶ olarak verilmiştir. Böylece bu iki kaynak temel olarak kabul edilmiş ve Bâli Paşa camii bütün eserlerde böylece tarihlendirilmiştir. Ancak yukarıda

⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, I, 310.

metnini verdiğimiz vakfiyede camiinin vakfiyesinin tanzim ediliş tarihi Evâil-i Zilhicce 970 yani 1563 Temmuz sonu olarak açık bir şekilde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu bilgi Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından neşredilen İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri adlı eserde verilen bilgilere de uygun düşmektedir.⁷ Diğer taraftan camide sol mahfil kapısının üzerinde bir başka mermer kitabe daha vardır. Bu örneklerine az rastlanan taşta işlenmiş vakfiye özetlerinden biridir. Bundan başka İstanbul'da taşta işlenmiş üç tane daha vakfiye vardır.⁸ Bir kısmı Arapça olan bu vakfiye Hassa su yolcuları bölükbaşlarından Abdullah b. Hızır Bey'in camiye eklediği şadırvana ait evkafı bildirmektedir. Tanzim tarihi 1000/1592'dir. Diğer taraftan Mimar Sinan'ın da bu câmiin abdest muslukları için su tahsis ettiğini vakfiyesinden öğreniyoruz.⁹

Osmanlı tarihinde II. Bayezid devri vezirlerinden Antalyalı Bâli Paşa'dan başka Kanûnî Sultan Süleyman devrinde de Bâli Paşa veya Bâli Beyler vardır. Bunlardan biri Budin Beylerbeyi Macar Süleyman Paşa'dan sonra bu makama tayin olunan Küçük Bâli Paşa'dır.¹⁰ Ancak tarihi kayıtlarda Küçük lakabı olmaksızın Budin Beylerbeyi olan ve 950/1542-43 senesinde vefat edip oraya defnedilen bir Bâli Paşa mevcuttur.¹¹ Bir başka Bâli Paşa da Enderun'dan yetişen Diyarbakır valisidir.¹² Dolayısıyla bu câmide adı geçen Bâli Paşa Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Yavuz Selim'in veziri İskender Paşa'nın damadı olan başka bir Bâli Paşa'dır. Şimdiye kadar yapılan mezkur camiyle ilgili yayınlarda cami, II. Bayezid devri veziri Bâli Paşa'ya ve onun zamanına atfedilmiştir. Mimar Sinan bu eserin kendine ait olduğunu *Tezkiretü'l-Bünyan* ve *Tezkiretü'l-Ebniye*'de zikretmiştir. Dolayısıyla tezkerelerdeki Mimar Sinan'ın yapısı ve onun ilk dönem eserlerinden olduğu kaydı kesinlik kazanmış bulunmaktadır.

Cami tarih boyunca bu bölgeyi tahrip eden çeşitli deprem ve yangın gibi tabî afetlerden zarar görmüştür. 1633 senesi yangınından kısmen zarar gördükten sonra 1766 yılı depreminden de etkilenmiş ve tamir görmüştür. Bu durum camiin

son cemaat yerindeki sütunların tarzlarından anlaşılmaktadır. Fakat camide esas tahribatı 1894 Büyük İstanbul depremi yapmıştır. Bu depremde câmiin mihrap duvarı, kubbesi ve son cemaat yerinin üç kubbesi tamamen yıkılmış, minarenin alemi uçmuş, minaresi ve pencereleri tahrip olmuştur.¹³ Günümüze ulaşmayan Bâli Paşa türbesi 19. yy da ayakta idi. Ancak o da 1893 depreminde yıkılmış ve onarılmadığından zamanla ortadan kalkarak izi kalmamıştır.¹⁴ Depremden sonra 1918 senesinde vuku' bulan büyük Fatih yangınında Bâli Paşa câmiî de yanmıştır. Çevresi de yangınla birlikte yok olan cami, uzun süre boş alan içinde harabe olarak kalmış ve 1935-36 yılları arasında tek kubbeli olarak restore edilmiştir.¹⁵ 1965 senesinden sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan muhtelif restorasyon çalışmalarında câmiin son cemaat yeri de Yüksek Mimar Yılmaz Önge idaresinde ihya edilmiştir.

III

Cami mimarî bakımdan klasik dönem özelliklerini taşımaktadır. Kesme köfeki taşından ve kare planlı olarak inşa edilen mabedde kubbeye geçiş pendentiflerle sağlanmıştır. Kubbesi betonarme olarak devrine uymayan bir yükseklikte yapılmıştır. Cepheler içeriyi aydınlatan üç sıra pencere ile ahenkli olarak düzenlenmiştir. Cümle kapısı zengin mukarnaslarla süslü bir nişin içinde

⁷ Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953(1546) Tarihli*, İstanbul 1970, 216.

⁸ Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevârih*, yay. Fahri Ç. Derin-Vahid Çubuk, İstanbul 1985, 397.

⁹ İ. Hakkı Konyalı, *Mimar Koca Sinan*, İstanbul 1948, s.75 ve 103.

¹⁰ Anton Von Gevay, *A' Budai Pasak*, Viyana 1841.

¹¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, İstanbul, 1308, IV, 837.

¹² Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, II, 4.

¹³ Feriha Öztin, *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu*, Ankara 1994, 118; Mehmet Genç-Mehmet Mazak, *İstanbul Depremleri-Fotoğraf ve Belgelerle 1894 Depremi*, İstanbul 2000, 38.

¹⁴ Öztin, 238.

¹⁵ İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid-Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul 1983, V, 180; Öztin, 234.

açılmıştır. Kitabeye ise çift renkli taşlardan yapılmış kemerin üzerinde yer almaktadır. Son cemaat yeri beş kubbeli olarak inşa edilmiş, orta kubbe çapraz tonozludur. Her türlü süslemesini ve sahip olduğu eşyaları kaybeden camiinin mihrabı alçıdan yapılmış, mermer minberi ise başka bir camiden getirilmiştir. Mevcut kalemleri ve diğer süslemeler restorasyon esnasında yapılmıştır. Tek olan minare ise çubuklu bir gövde üzerinde yükselmektedir. Şerefe çıkıntıları ise güzel mukarnas dizileriyle sağlanmıştır.

- IV -

Hüma Hatun, camiinin inşası için en halis malından 15 000 adet ayarı tam nakit sikke altın vermiştir. Bu nakit paranın dışında vakfettiği yerler ise şöylece özetlenebilir:

Hoca Üveys Mahallesinde acı ve tatlı suları, abdesthanesi olan 4 ev ve 28 kiralık oda, Kadırga'da Çadırcı Ali Mahallesinde biri 43 odalı diğeri altında fırını at değirmeni su kapısı olan 5 odalı olmak üzere 9 ev ve bir fırın, Abdüsselam Bey çarşısı yakınında Hoca Hayreddin Mahallesinde altında fırını, at değirmeni, su kapısı ve anbarı olan 5 odalı ev, Muhtesib Karagöz Mahallesinde müstakil avlulu 5 odalı ev ve iki dükkanı, ahır su kapısı ve abhanesi olan 11 odalı evidir.

Vakfedilen yerleri şema halinde şu şekilde gösterebiliriz:

Mülk	Yeri	Adedi	Özellikleri
Ev	Hoca Üveys Mahallesi	4	Acı ve tatlı suyu ve abdesthanesi var.
Ev	Kadırga, Çadırcı Ali Mahallesi	9	Biri 43 odalı, biri altında fırını, at değirmeni, su kapısı ve 5 odalı.
Ev	Abdüsselam Bey Çarşısı yakınında, Hoca Hayreddin Mahallesi	1	5 odalı, altında fırın, at değirmeni, su kapısı ve anbarı var.
Ev	Muhtesib Karagöz Mahallesi	1	5 odalı müstakil avlulu.
Ev	Muhtesib Karagöz Mahallesi	1	11 odalı, 2 dükkanı, ahır, su kapısı ve abhanesi var.
Oda	Hoca Üveys Mahallesi	28	Kiralık
Fırın	Kadırga, Çadırcı Ali Mahallesi	1	

Vakfiyede yer alan bu camiinin vazifelileri ise gene şöylece özetlenebilir: Cuma ve bayram namazlarını kıldırarak imam, yevmî 6 akçe; günlük beş vakit namazı kıldırarak imam yevmî 6 akçe; günlük müezzinler iki kişi yevmî 4'er akçe; müezzinlere yardımcı iki kişi yevmî 1/2 'şer akçe; Aşırhan dört kişi yevmî 1 akçe; sermahfil bir kişi yevmî 2 akçe; her gün bir cüz Kur'an-ı Kerim okuyacak beş kişi, yevmî 1 akçe; duahan bir kişi yevmî 1 akçe; mütevellî tayin edilen bir kişi yevmî 5 akçe, kâtime ise yevmî 2 akçe verilecek.

Câmide görevlendirilen vazifelilerin vazifeleri, adedi ve günlük ücretleri şu şekilde bir şemayla gösterilebilir:

Ünvanı	Görevi	Adedi	Ücreti
İmam	Cuma ve bayram namazlarını kıldırarak	1	6 akçe
İmam	Günlük 5 vakit namazı kıldırarak	1	6 akçe
Müezzin	Günlük	2	4 akçe
Müezzin yrd.	Müezzinlere yardım edecek	2	1/2 akçe
Aşırhan	Aşır okuyacak	4	1 akçe
Sermahfil		1	2 akçe
Hafız	Hergün bir cüz Kur'an-ı Kerim okuyacak	5	1 akçe
Duahan		1	1 akçe
Mütevellî	Tayin edilen	1	5 akçe
Katip		1	2 akçe

Bunlardan başka camideki kandillerin yılda için ayda 16 akçe, mumlar için ise 5 akçe hasırına da 100 akçe harcanacak. Eyüp Sultan'daki Hüma Hatun'un medfun validesinin evladının türbelerinde yedi hafız her gün birer cüz Kur'an-ı Kerim okuyacaklar ve bunlara yevmî 1'er akçe verilecek. Bayramlarda ve Aşure gününde 10 yetime elbise ve ayakkabı alınıp verilecek. Kış günlerinde yemek pişirilip fakırlara dağıtılacak ve bunun için ise yılda 500 akçe harcanacak.

Yukarıda belirtilen vakıf gelirlerinden elde edilen gelirlere yapılacak harcamaların nerelere yapılacağı şu şekilde bir tablo halinde gösterilebilir.

Harcama	Miktar
Camideki kandillerin yağı için	Ayda 16 akçe
Camideki mumlar için	Ayda 5 akçe
Camideki hasırlar için	Ayda 100 akçe
Kış günlerinde fukaraya yemek pişirilip dağıtılacak	Yılda 500 akçe
Hüma Hatunun annesi ve evlatları için 7 hafız Eyüp'te türbelerinde hergün birer cüz Kur'an okuyacak	Günlük 1 akçe
Bayramlarda ve aşure gününde 10 yetime ayakkabı ve elbise verilecek	

Ayrıca Çadırcı Ali Mahallesindeki evlerden dükkanı olan biri ulema-i salihinden birine vakfedilecek o kişi, Hüma Hatun için her gün bir cüz Kur'an-ı Kerim okuyacak müteveliye bir akçe kira verecek. Dükkanı da kiraya verip elde ettiği parayı gerektiğinde dükkanın tamine harcayacak ... gibi çeşitli hükümler bulunmaktadır.

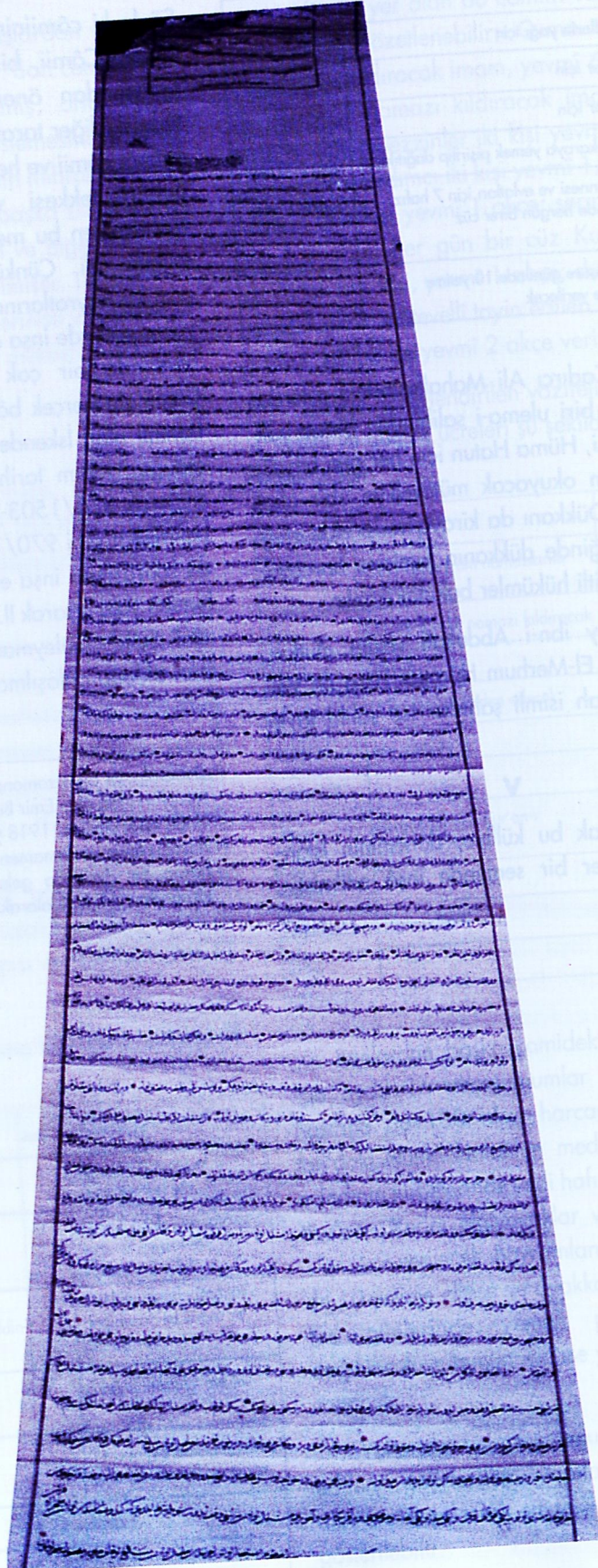
Nasuh Bey ibn-i Abdullah vekil-i mutlak, Ahmed Bey b. El-Merhum Hümmüz Paşa ile Veli Ağa b. Abdullah isimli şahıslar ise şahid tayin edilmişlerdir.

V

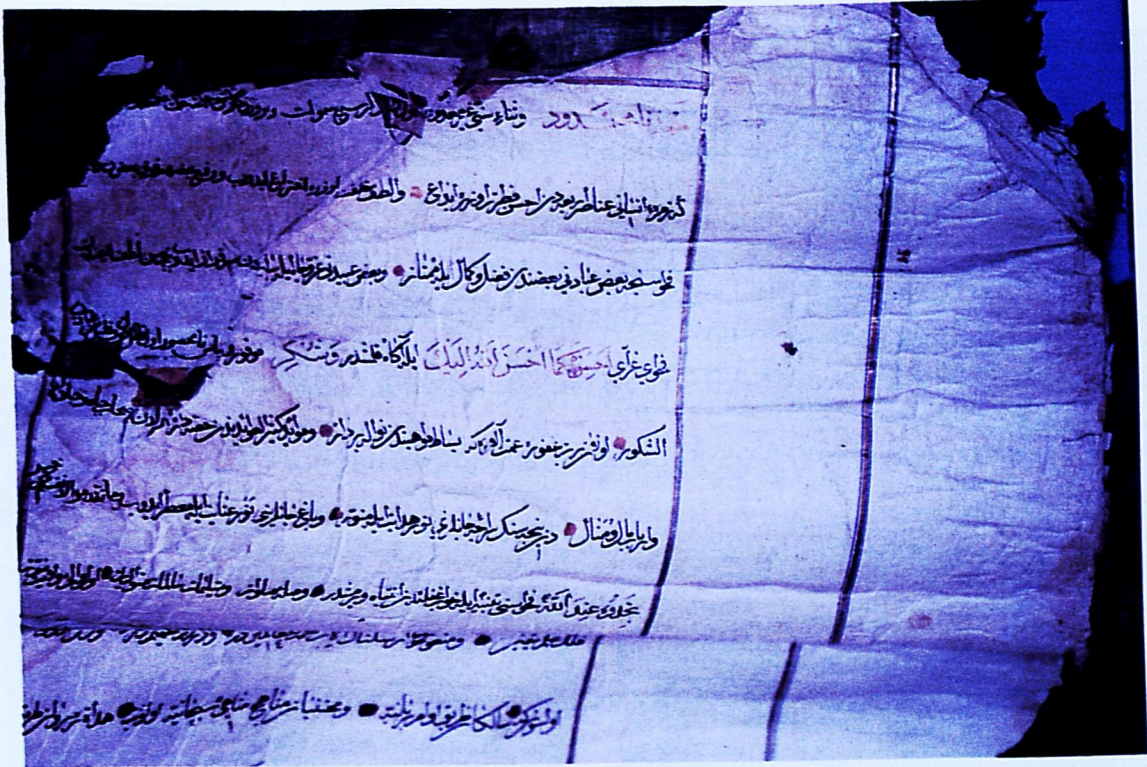
Sonuç olarak bu külliye, döneminin İstanbul'unun muteber bir semtinde inşa edilmiştir.

Şöyle ki câmiinin etrafında İskender Paşa'ya ait Terkim Câmii, biraz aşağı kısmında Türk sanatı bakımından önemli Sinan eseri Hüsrev Paşa türbesi, diğer tarafta Mimar Sinan'ın kendi adına yaptığı câmii ve hemen üst tarafında Emir Ahmed Buhârî tekkesi ve türbesi¹⁶ bulunmaktadır. Muhtemelen bu meşhur zevâtin konakları da bu muhitte idi. Çünkü gelenek olarak beyler ve paşalar hayratlarını oturdukları muhitte veya ona yakın yerlerde inşa ediyorlardı. Ve şimdye kadar hakkında bir çok yayın bulunan Bâli Paşa Câmii'nin gerçek bânisinin Bâli Paşa değil onun hanımı olan İskender Paşa'nın kızı Hüma Hatun olduğu, yapım tarihinin ise kitabesinden yola çıkılarak 910/1503-4 senesi değil de, vakfiyede belirtildiği gibi 970/1563 veya hemen öncesi ya da sonrasında inşa edildiği ve gene vakfiye tarihinden yola çıkarak II. Bâyezid devrinde değil Kânûnî Sultan Süleyman zamanına ait bir Sinan eseri olduğu anlaşılmaktadır.

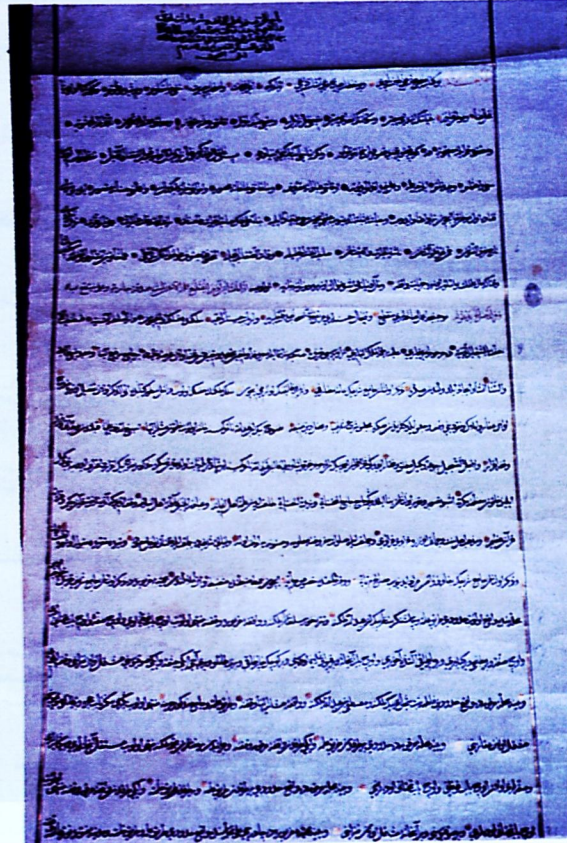
¹⁶ Buharalı ve aynı zamanda Hazret-i Muhammed'in (SAV) torunlarından olan Emir Buhârî Hazretleri, 922/1516 senesinde vefat etmiştir. 1918 yılındaki yangında tekke ve câmii harap olmuş ve tamamen yıkılmıştır. Türbe ise günümüze harap bir durumda gelmiştir. Ancak câmii bir demek tarafından çok kötü olarak ihya edilmiştir.

Hümâ Hatun vakfiyesi umûmî görünüşü.

Vakfiyenin tahrip olmuş kısmı.

Vakfiyenin baş tarafı detay.

Câmînin bugünkü genel görünüşü.

Câmînin yan cephesi.

Câmînin cümle kapısı.

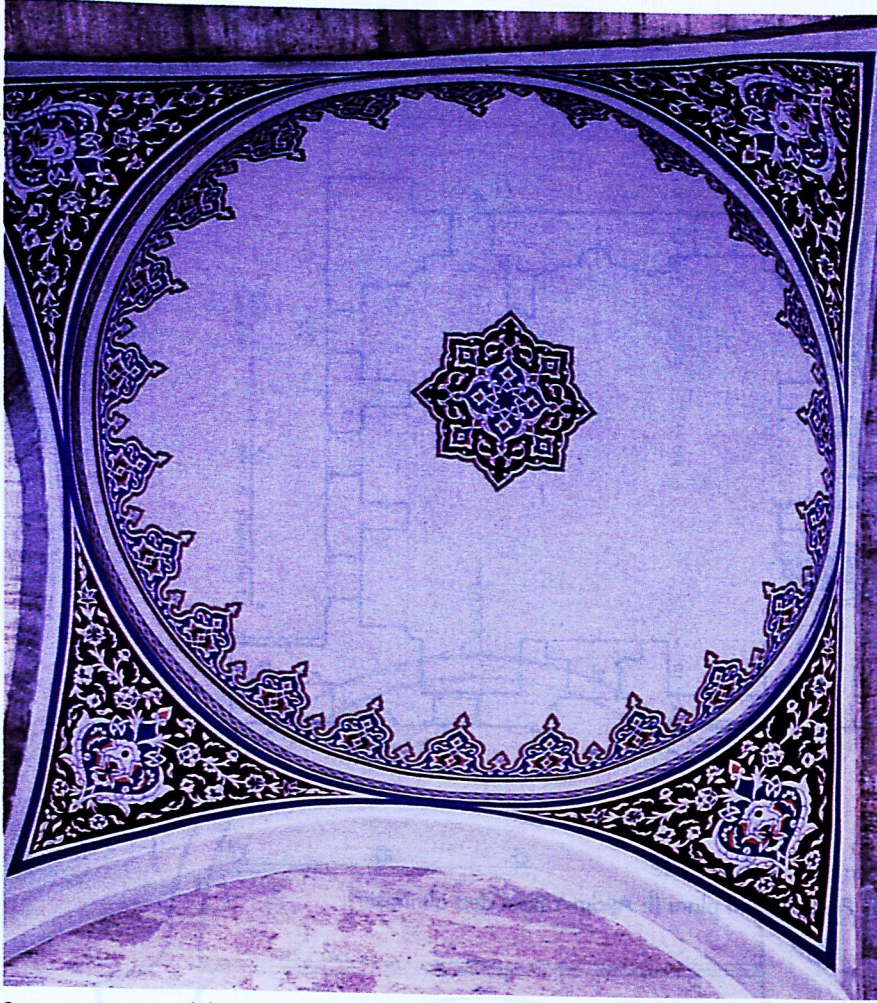

Câminin bina kitabesi.

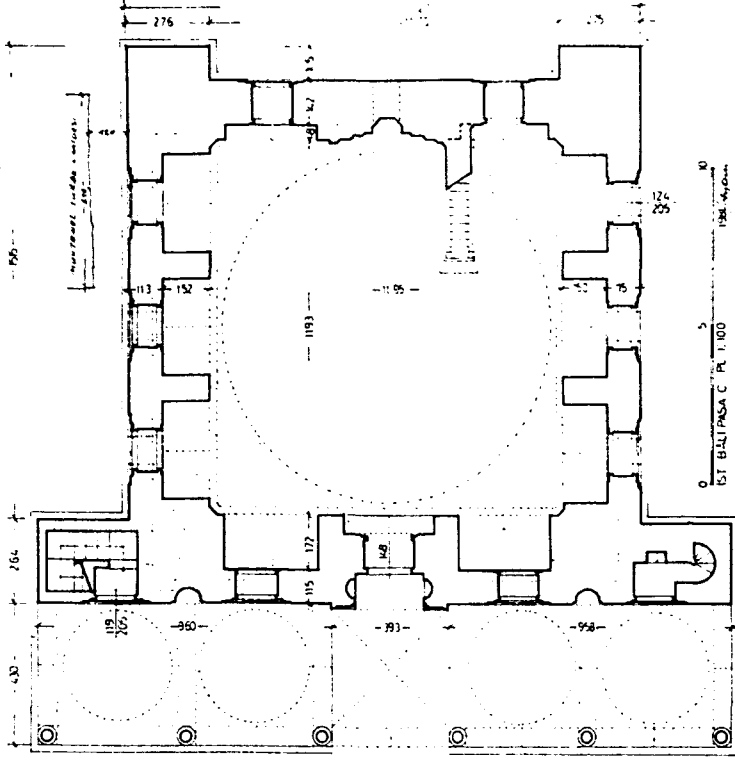
Câmideki Hassa su yolcuları bölükbaşlarından Abdullah b. Hızır Bey'in câmîe eklediği şadırvana ait sâbit taş vakfiye özeti.

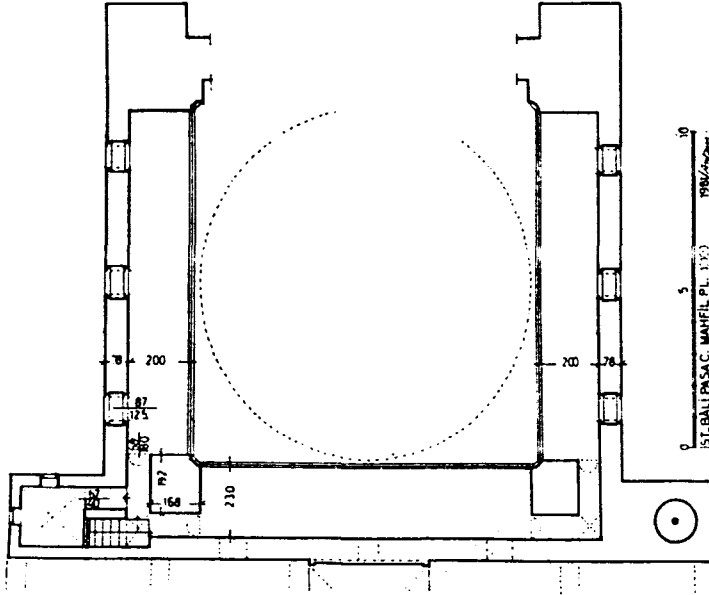
Son cemaat yerindeki tonoz kubbelerden birinin günümüze ait süslemesi.

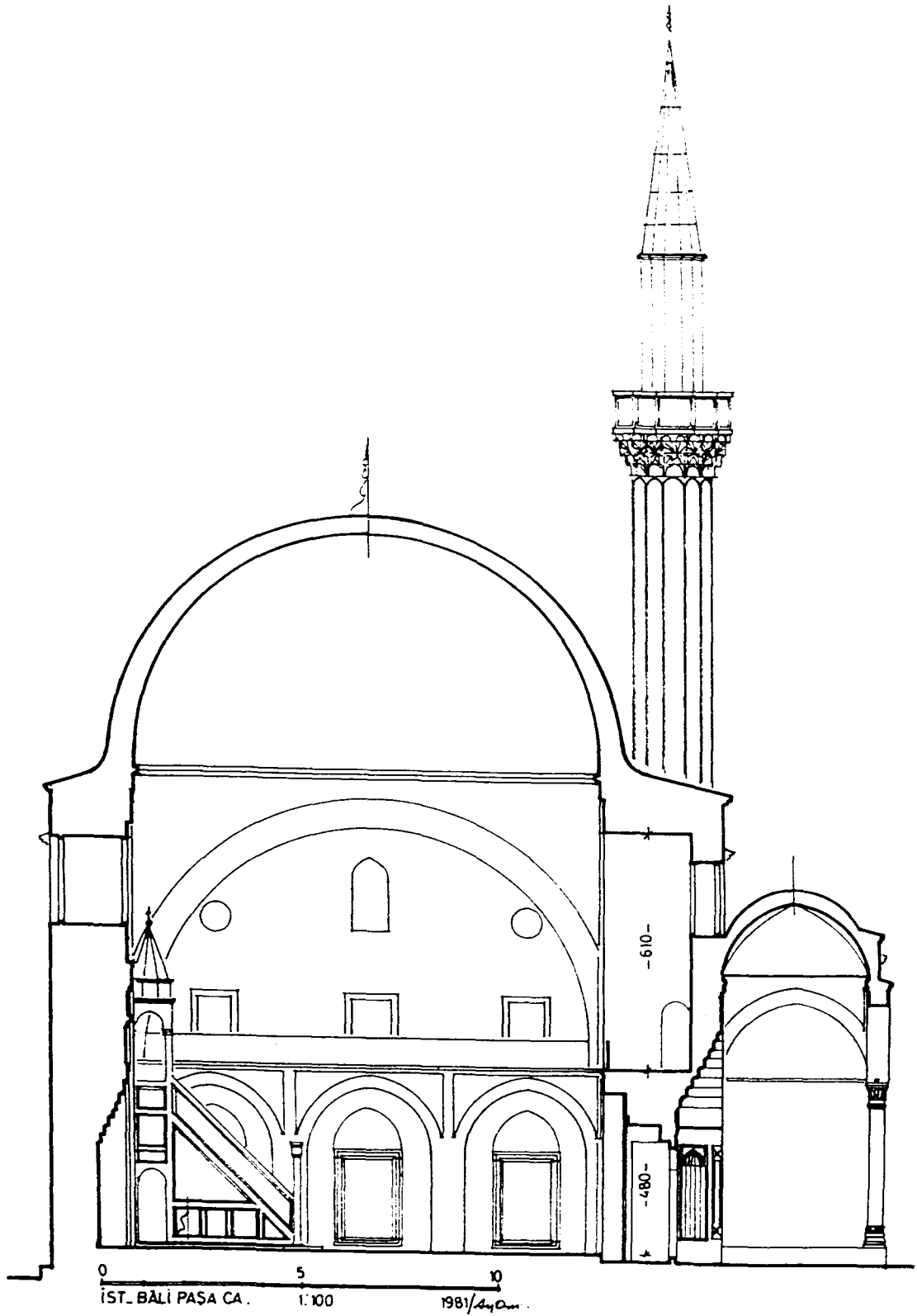
Bâli Paşa Câmîinin restore edilmeden önce hâli, Halil Ethem (Eldem). *Câmilerimiz*, İstanbul, 1932, 19.

İstanbul Bâli Paşa Câmii planı (İ. Aydın Yüksel'den alınmıştır).

İstanbul Bâli Paşa Câmii mahfil planı (İ. Aydın Yüksel'den alınmıştır).

İstanbul Bâli Paşa Câmii (İ. Aydın Yüksel'den alınmıştır).